Источник: "Краязнаўчая газета" - 2013-10-10

Краязнаўчае краіназнаўства

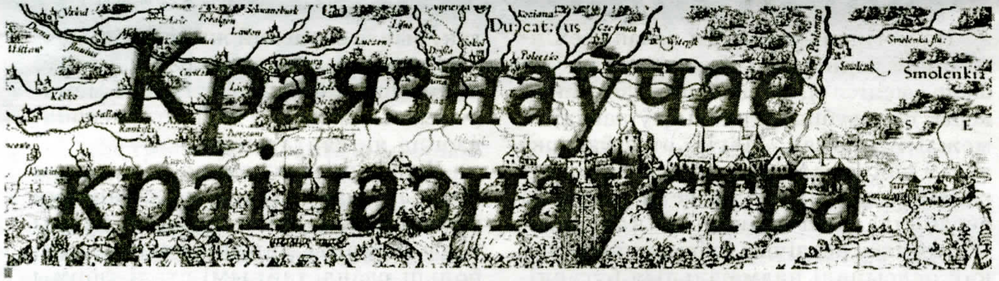

Развіццё краязнаўчага руху ў БССР

У сярэдзіне 1920-х гг. супрацоўнікі Інбелкульта вялі гістарычныя даследаванні рэгіёнаў і населеных пунктаў, вывучалі старажытную архітэктуру, развіццё асобных відаў мастацтва. Супрацоўнікі секцыі мастацтва (М. Шчакаціхін, Я. Дыла, З. Бядуля, Ф. Ждановіч, Я. Міровіч, У. Галубок, В. Галіна і інш.) зрабілі першы значны ўнёсак у даследаванне гісторыі і сучаснага стану беларускага мастацтва. Члены тэатральнай падсекцыі збіралі матэрыял аб тэатральнай творчасці ў асобных рэгіёнах, напрыклад, аб стане тэатра ў Заходняй Беларусі, пра дзейнасць беларускіх драматургічных гурткоў на Случчыне, Чэрвеньшчыне і ў Мінску; быў апублікаваны артыкул «Адраджэнне беларускага тэатра на Міншчыне» Ф. Ждановіча. І хаця большасць падрыхтаваных матэрыялаў не была апублікавана, але менавіта тады закладаўся як новы кірунак у змесце краязнаўчых даследаванняў, так і падмурак нацыянальнай навукі аб тэатры.

Для даследаванняў мастацтва рэгіёнаў плённымі былі спецыяльныя экспедыцыі па зборы матэрыялаў народнага мастацтва, у склад якіх уваходзілі мастакі. Пад час экспедыцыяў збіраліся і фатаграфаваліся аб'екты старажытнай архітэктуры, цудоўныя ўзоры ткацтва.

У 1926 г. у Інбелкульце была створаная камісія гісторыі мастацтва, старшынём якой стаў М. Шчакаціхін (1896 – 1940). Ён абараніў па гэтай тэматыцы кандыдацкую дысертацыю, выпусціў першы том «Нарысаў з гісторыі беларускага мастацтва», дзе быў дадзены навуковы агляд мастацтва ад курганных старажытнасцяў да царкоўна-цытадэльнай архітэктуры XV–XVI стст. Даследаваў матывы краязнаўства ў сучасным мастацтве. Асабліва плённымі былі вынікі вывучэння архітэктурных помнікаў. Так, М. Шчакаціхін даследаваў замак у Рагачове, полацкі Сафійскі сабор, І. Хозераў – архітэктуру царквы Спаса ў Полацку. Летам 1930 г. у ліку іншых вядучых беларускіх вучоных М. Шчакаціхін быў арыштаваны, высланы ў Башкірыю, дзе і памёр.

У ліпені 1939 г. у Віцебску была адкрытая мастацкая галерэя Ю. Пэна, з якой у пасляваенны перыяд толькі асобныя творы трапілі ў Віцебскі абласны краязнаўчы музей.

У 1930-я гг. увага да краязнаўства ў Акадэміі навук пачала знікаць. Акрамя непрыхільных грамадска-палітычных умоваў, у якіх прыйшлі ў заняпад многія галіны навукі, адной з прычынаў можна разглядаць паглыбленне дыферэнцыяцыі беларусазнаўчых навук і сістэматычную падрыхтоўку кадраў спецыялістаў і даследчыкаў у ВНУ. Навуковыя даследаванні канцэнтраваліся ў спецыяльных навуковых установах і ВНУ.

Да дакумента-пошукавай і даследчай дзейнасці па краязнаўстве далучыліся архівы і музеі, сетка якіх фармавалася ў гэты перыяд. У 1920-я гг. архіўную службу Беларусі фактычна ўзначальваў М.В. Мялешка, які таксама быў сябрам ЦБК.

У сувязі з краязнаўчым рухам паўсталі пытанні супрацоўніцтва архіваў і краязнаўчых арганізацыяў. Неабходнасць узаемадзеяння была відавочнай, але яго характар выклікаў спрэчкі. У той час узнікла меркаванне, што краязнаўчыя арганізацыі могуць выконваць не толькі функцыі выяўлення дакументаў у палацавых, валасных і іншых рэгіянальных архівах (акрамя архіваў Кастрычніцкай рэвалюцыі), але маглі б ажыццяўляць іншыя архіўныя працэсы (апрацоўкі, захавання, выкарыстання). На краязнаўчых з'ездах і канферэнцыях, а таксама на канферэнцыях і нарадах архівістаў абмяркоўвалася гэтая праблема. Абгрунтавана прааналізаваў яе М. Мялешка. У яго выступленнях і публікацыях выказаная слушная думка аб тым, што месцам захоўвання неапублікаваных дакументаў павінныя быць менавіта архівы, дзе для гэтага створаныя спецыяльныя ўмовы. Архіўныя работнікі павінныя не толькі выконваць унутраныя працэсы, але ўдзельнічаць у «адшуканьні матар'ялаў для дасьледчыкаў». Краязнаўцы, са свайго боку, «павінны больш цікавіцца лёсам архіваў, не глядзець на архівы, як на нешта чужое, казённае, мала даступнае». Краязнаўцы павінны актыўна ўдзельнічаць у выяўленні і збіранні архіўных дакументаў, разам з архівістамі займацца іх далейшай распрацоўкай, выкарыстоўваць у даследаваннях. Вядомы сучасны даследчык архіўнай справы Беларусі М. Шумейка ацаніў думкі М. Мялешкі і некаторых іншых спецыялістаў, а таксама рэзалюцыі па пытаннях супрацоўніцтва краязнаўчых арганізацыяў і архіваў, прынятыя ў 1920-я, як плённыя і перспектыўныя, і адзначыў актуальнасць іх рэалізацыі ў сучасных умовах. У 1930-я гг. архівы былі падначаленыя НКВД, што пераўтварыла іх у закрытыя для краязнаўцаў установы і перапыніла супрацоўніцтва.

Навуковую і асветніцкую дзейнасць пачалі музейныя ўстановы, у т.л. краязнаўчыя музеі. Да пачатку 1927 г. у БССР былі адкрытыя Беларускі дзяржаўны музей у Мінску, Віцебскі і Гомельскі дзяржаўныя культурна-гістарычныя музеі, каля 20 акруговых, раённых і іншых музеяў у Оршы, Магілёве, Полацку, Слуцку, Бабруйску, Клімавічах, Мазыры.

Беларускі дзяржаўны музей у Мінску, адкрыты ў 1923 г., хаця і не быў краязнаўчым, але змяшчаў найбагацейшыя зборы з розных рэгіёнаў. У канцы 1928 г. налічвалася больш за 30 000 адзінак. «Этнаграфічны аддзел у сучасны момант мае вялікую колькасць выключнага па характве, паўнаце і рэдкасці матэрыялу – тканіны і вопратку, узоры, якія ўжо не часта сустракаюцца на вёсцы, значная колькасць прадметаў быту…». Багатыя краязнаўчыя музеі былі створаныя ў 1920-я гг. у Віцебску, Магілёве і Гомелі. У Віцебскім дзяржаўным культурна-гістарычным музеі, заснаваным на выдатных прыватных калекцыях А. Брадоўскага і В. Федаровіча, а таксама былога царкоўна-археалагічнага музея, змяшчалася больш за 30 000 экспанатаў. У Магілёўскім (1924) і Гомельскім (1927) музеях налічвалася па 10 000 экспанатаў. Вялася праца па стварэнні іншых акруговых і раённых краязнаўчых музеяў. У пачатку 1930 г. у БССР былі 4 акруговыя і 15 раённых краязнаўчых музеяў. Каштоўныя зборы былі прадстаўленыя ў Аршанскім, Бабруйскім, Клімавіцкім, Мазырскім, Нараўлянскім, Полацкім і Слуцкім краязнаўчых музеях. Музеі карысталіся вялікай папулярнасцю. Але ўлады патрабавалі ад музеяў удзелу ў ідэалагічнай прапагандзе, адлюстравання ў экспазіцыях сацыялістычнага будаўніцтва, класавай барацьбы пралетарыяту, антырэлігійнай дзейнасці і інш.

Пад прэсам наступу на краязнаўчыя арганізацыі ў сярэдзіне 1930-х гг. многія створаныя імі музеі пачалі ліквідавацца, а каштоўныя калекцыі губляліся і знішчаліся. У 1936–1938 гг. закрыліся краязнаўчыя музеі ў Слуцку, Мазыры, Нароўлі, Мсціславе, Чэрвені і ў іншых гарадах, лёс калекцыяў якіх невядомы. Некалькі грамадскіх краязнаўчых музеяў былі перададзеныя Наркамасветы і такім чынам набылі дзяржаўны статус.

Валянціна САІТАВА

(Працяг будзе)

Працяг тэмы. Пачатак у №№ 21–23, 34–36, 42–44 за 2012 год, №№ 2–8, 12–17, 30–35, 37 за 2013 год